

Del diàleg col·lectiu al pensament individual per Iñaki Andrés

(Publicat al **Butlletí** núm. 38, setembre 1999)

Aquesta expressió d'aparença contradictòria constitueix d'alguna manera el moll de l'ós de **Filosofia 3/18**. Fem filosofia a l'aula per intentar que els nostres alumnes (*tots i cadascun d'ells*) esdevinguin persones més raonables, ciutadanes i ciutadans participatius, amb capacitat de formar-se opinions pròpies basades en criteris consistents, que sàpiguen afrontar els reptes de la vida de forma creativa. Per això és important la participació a través del diàleg. Per això es valoren les aportacions de tothom, perquè sempre, de vegades a partir d'errors, ajuden a construir i compartir idees millors, pensaments més elaborats.

Però passar de les intencions a la pràctica no sempre resulta fàcil. No sempre tenim la seguretat d'aconseguir allò que ens proposem. Sabem què passa a l'aula, però no podem saber què passa als caps i què passa pels caps dels nostres alumnes. Voldríem disposar de més eines i recursos. Per això ens fem preguntes com:

- Per què normalment només parla una part de la classe?
- Quines propostes afavoreixen més el diàleg en el grup?
- Com millorar els continguts dels diàlegs?
- Com fer-los col·lectius?
- Quin significat donem a la paraula col·lectiu?
- Com saber si el pensament de *cada* membre del grup millora realment?
- Individual significa diferent?
- Cal treure conclusions comunes de les discussions?

L'article és una proposta per a:

- Reflexionar en comú al voltant d'aquestes i altres preguntes que ens preocupen sobre el binomi individualitat-col·lectivitat.
- Aprendre els uns dels altres, de les nostres idees i de les nostres pràctiques a l'aula, posar en comú allò que funciona.
- Elaborar un recull de propostes concretes que incrementin els recursos en la facilitació de les discussions a l'aula.
- Ajudar-nos a transformar les nostres aules en un espai i un temps que convidin cada cop a més alumnes a participar, a expressar-se, a aprofundir... de maneres diverses i creatives.

En el **taller** que vam realitzar, volíem buscar respostes a les preguntes plantejades, mitjançant la recerca col·lectiva i la realització pràctica d'activitats per fer les nostres classes més dinàmiques i participatives, així com avaluar si s'havien aconseguit els objectius proposats.

Després d'una breu presentació es demana que cadascú escrigui en un paper (amb lletra per ser mostrada) una frase, expressió, pregunta, etc., amb les idees *diàleg col·lectiu* i *pensament individual* (PI). La pissarra serien els fulls mostrats als altres. El comentari de les frases planteja el tema de manera més extensa i alhora més profunda. Però la frase escrita no l'explica cadascú, sinó la persona de la dreta, per tal d'exemplificar que en la comunitat de recerca ens hem d'acostumar a construir sobre

les idees dels altres, ajudar a descentrar-se respecte dels propis pensaments i obrir-se a d'altres, i també evitar que els de sempre monopolitzin la conversa (si més no, la gent que tendeix a parlar més ho ha de fer a partir de la idea d'un altre).

A partir d'aquesta primera pissarra apareixen diversos aspectes:

- Les persones que no s'atreveixen o els costa més de parlar en grup.
- Diverses maneres de participació.
- El paper del silenci i dels silencis (temps necessari per la reflexió).
- La part social, la cooperació com a donar i rebre, compartir.
- DC com arma per combatre el "pensament únic".
- Enriquiment del PI a partir del DC, estructuració psicològica i construcció de valors socials.
- Enriquiment del DC a partir de les aportacions individuals, "obligació" de donar, d'aportar...
- Clarificació de conceptes entorn de pensar, enraonar, xerrar, dialogar...
- És valid un PI que no forma part d'un DC?
- Components emocionals en l'expressió o manca d'expressió del PI.
- En el DC intervé la persona globalment, no només les idees o les paraules.
- Clima adequat, respectuós i relaxat.

Més endavant es debatran altres aspectes que acaben d'enriquir el tema. Moltes de les qüestions són concrecions de la 'Comunitat de Recerca' prou especificades en els materials del projecte, però que va bé revisar de tant en tant. Es fa èmfasi en els aspectes emocionals del diàleg: per entendre les postures i les actituds, la dinàmica social del grup..., en què dialogar no només és parlar sinó també escoltar, amb la necessitat d'atenció, respecte, silenci; en el paper del silenci i dels diferents llenguatges utilitzats, als quals hem de ser sensibles, perquè ja sabem que no només de llenguatge oral està feta la comunicació humana.

Per acabar de situar el tema:

* Afegim una "s" a cada paraula de DC i PI: el plural introdueix una visió paradoxal, amb la generalització s'aconsegueix més concreció. No parlem de diàleg i pensament en abstracte, sinó dels diferents diàlegs i pensaments que es donen a les nostres classes: parlem doncs *de la pràctica i de les practiques*.

* No només del DC al PI, sinó també del PI al DC. És obvi.

* Es comenta la idea d'Aristòtil recollida per la Lali Bosch en l'últim butlletí: la ciutat (allò col·lectiu) precedeix l'individu, perquè l'ésser humà és tan fràgil que necessita desenvolupar-se en un ambient social. La conseqüència és que l'individu ha de participar en la vida social, perquè les persones puguin continuar existint. Fer filosofia amb aquesta perspectiva té implicacions de metodologia pedagògica, però també conseqüències ètiques i polítiques. L'aula esdevé un microcosmos, un model de desenvolupament individual i participació social.

* Repartim un text de Lipman ("Pensamiento complejo y educación", pp. 284 i 285) sobre la necessitat de crear l'ambient per poder expressar-se. Una de les idees que han de quedar clares és que, tot i que es pot participar de maneres molt diverses i

sense necessitat de parlar (estant atents, seguint el fil, assentint o negant amb el cap, etc.) la participació oral, l'aportació al grup d'allò que un pensa és la més desitjable, i sense ella no té sentir parlar de diàleg col·lectiu. El llenguatge com a expressió del pensament: no hi ha pensament sense llenguatge ni llenguatge sense pensament.

* Hem de tenir presents també els elements mediadors i facilitadors del diàleg:

- L'organització del grup. La dinàmica de classe tipus assemblea es l'única que utilitzem? Possibilitat d'ajudar-nos amb diverses propostes, jocs i activitats pròpies de la dinàmica de grups (diàlegs en parella, trio, Phillips 66, projecció incidental...)

- La utilització de **diferents llenguatges** a part de l'oral, tant a l'hora de fer la pissarra com de les discussions posteriors, les síntesis i avaluacions.

- Llenguatge escrit, tant en el sentir de parlar a partir de textos escrits (idea de Lipman sobre la importància del text com a mediador; cas de les novel·les i llibres de l'alumne en el projecte), com en el d'escriure; hi ha persones a les que costa molt d'expressar-se oralment per timidesa, manca de temps per elaborar les seves idees, però que per escrit són capaces de formular amb més claredat el que pensen. Un cop escrit els és més fàcil llegir-lo i parlar a partir de coses ja clarificades.

- Imatges: fotos, dibuixos, pel·lícules, obres artístiques.

- Llenguatge corporal.

- Dramatització.

- Parlar a partir d'objectes que exemplifiquen o representen idees (pensament analògic). En la línia de l'avaluació analògica (joc, manipulació, creativitat...)

- Parlar a partir d'activitats fetes o proposades per a desenvolupar. Relacionat amb la dramatització, el llenguatge corporal...

A partir d'aquestes premisses i, sobre tot, de l'experiència dels presents al taller comencem a recollir de manera sistemàtica les experiències, activitats, propostes, recursos, etc., que ens funcionen a les classes de filosofia (o d'altres) en ordre d'afavorir la participació a la classe i la millora de les capacitats de pensament. Aquest recull, que preteníem haver completat amb la consulta de materials (llibres de dinàmica de grups, treball cooperatiu, etc.) però que no va ser possible per manca de temps, us el presentem seguidament.

Vam agrupar les propostes en dos grans grups:

Propostes que afavoreixen un diàleg més col·lectiu: entenent per diàleg més col·lectiu l'increment del nombre total de participants en els debats, el control del monopoli del diàleg per part de pocs membres del grup...

Propostes que afavoreixen la manifestació del pensament individual: tot i que en gran part són les mateixes que les anteriors, es pot fer èmfasi especialment en les que ens permeten esbrinar fins a quin punt els nostres alumnes han copsat la idea o les idees principals que s'han anat construint en el grup.

RECURSOS QUE AFAVOREIXEN EL DIÀLEG:

Vam recollir algunes de les coses que ens funcionen a la classe per afavorir el DC i la participació tot recordant que participar es fa de moltes maneres, no només parlant. Alguns d'aquests recursos són obvis i utilitzats pràcticament per tothom que treballa en el projecte. D'altres són experiències aportades pels membres del taller, coses que ens funcionen, idees adaptables i millorables. Algunes d'elles són tretes de materials de Dinàmica de Grups i similars. No ens va donar temps de fer una feina prevista al taller com era la de cercar en llibres de Dinàmica de Grups, Treball Cooperatiu... altres propostes o adaptacions de les mateixes. Aquesta és una feina que caldria continuar per incrementar els nostres recursos i no quedar-nos únicament amb l'estructura de classe en rotllana. A més a més de citar i en algun cas de descriure amb detall la tècnica, es van fer també valoracions sobre la seva oportunitat, inconvenients i avantatges, valoracions que aquí fóra potser excessivament llarg de recollir, però que en algun moment podríem explicitar i sistematitzar.

Recursos que afavoreixen la participa.ció oral en el DC:

- Posar les taules o cadires en forma de cercle o d'U i ritualitzar el començament de les sessions per tal de dotar-les d'una importància especial.
- Fer una roda d'intervencions on tothom hagi de parlar.
- Valorar les intervencions, llevat de si són distorsionadores, per tal que tothom se senti acollit i important per al grup. De vegades el mestre ha d'ajudar a clarificar i reformular el que ha dit algú per tal que es pugui entendre bé. És fonamental fer-ho amb aquells infants que tenen poc estatus en el grup o que han fet algun esforç per parlar.
- Las Vegas: es reparteixen a cada participant 4 o 5 fitxes (poden ser trossets de cartolina o paper o qualsevol altre material, àdhuc cigrons). Cada vegada que un parla deixa una fitxa al centre (com si fes una aposta al casino). No pot tornar a parlar fins que no hi hagi 4 o 5 fitxes més al mig. Serveix perquè parli més gent, per evitar que dos o tres monopolitzin la conversa i per pensar més les intervencions, ja que es van gastant les fitxes, els torns. Quan hi ha moltes fitxes al centre es poden tornar a repartir.
- Proposar de tant en tant activitats en què hagin de fer diàlegs entre 2 o 3 o en grups petits: debatre alguna qüestió, triar una frase o una pregunta per fer la pissarra... es pot fer que cadascú pensi en una proposta (frase, pregunta...) i després les discuteixin entre dos per tal de reformular-les o triar-ne una. L'hauria d'exposar al grup gran la persona que no l'ha dit o escrit per tal d'evitar el domini d'un i la passivitat de l'altre.
- Utilització de diversos objectes mediadors: les intervencions es fan a partir d'algun objecte que simbolitza o representa allo que es vol explicar. Amb els nens més petits àdhuc es pot posar una cadira especial des de la qual parlar al grup i explicar el seu objecte. Semblant a situacions de presentació de llibres o joguines que es fan amb els petits. Hi ha moltes propostes als manuals del projecte en aquesta línia.

- Combinar la conversa oral amb l'activitat escrita. Sovint hi ha alumnes que no parlen perquè són més lents que els altres en l'elaboració de les seves idees. Tenir temps (dins i/o fora de les sessions) per recollir per escrit preguntes, reflexions, raons, etc., per clarificar el seu pensament sense la pressa d'un debat en que es parla ininterrompudament. És convenient per afavorir que després puguin parlar a partir d'aquesta formulació escrita. El fet d'anar emplenant la llibreta personal permet també portar els continguts de les sessions de filosofia més enllà del temps escolar. (Es va parlar també de les llibretes personal si de les col·lectives com a dues eines necessàries i complementàries.)

- Tenir un objecte a la mà quan es parla. Dues opcions: quan a un li toca parlar, se li passa un objecte (un micro per gravar la sessió, un micro "de joguina", un objecte relacionat amb el tema, una mascota de la classe, el que sigui). Sobretot que els nens petits, pel plaer de tocar i tenir a les mans aquest objecte que és important per la classe, s'animen més a parlar. L'altra possibilitat és que a un li toqui parlar quan li passen l'objecte. Aquí hi ha una certa provocació i potser no tothom se sent còmode havent d'intervenir no quan ho decideix ell o ella sinó quan ho decideix un altre, però també funciona. Sovint hi ha persones que en el fons agraeixen que algú les inciti a parlar, però per elles soles no s'atreveixen a aixecar la mà i desconfien que la seva aportació pugui ser útil. Va bé que alguna vegada se'ls ofereixi una oportunitat.

- Una concreció d'aquesta proposta és que l'objecte sigui un cabdell de llana que es va passant d'un a l'altre. Cadascú aguanta la llana pel lloc que li correspon i al cap d'una estona es va formant una teranyina que dibuixa les interaccions que hi ha hagut al grup. Una manera d'evitar embolics i complicacions quan a algú se li escapa la llana és dibuixar amb guix al terra la pissarra o en un paper d'embalar, el pas d'una intervenció a una altra.

- Crear plans de discussió en grups petits per després construir plans de discussió generals amb les aportacions de tothom. Sovint el fet que les preguntes o propostes portin el nom de qui les ha formulat ajuda a la implicació en la discussió i també afavoreix l'autoestima de qui se sent important i reconegut.

- Afavorir l'aparició i la presa de consciència de diferents llenguatges: oral, escrit, dibuix, plàstic, corporal, teatral... A més a més de les propostes per afavorir l'expressió, cal ser molt conscients de que fan els alumnes, com es comporten, com se situen davant la classe... Hi ha diverses maneres de participar i cal parar atenció als diferents senyals que cadascú envia.

Recursos que afavoreixen l'escolta en el DC:

No cal insistir que en el diàleg és tan important parlar com escoltar. L'escolta és també una activitat o si més no requereix una actitud activa. A banda de tenir com a objectiu que hi hagi silenci, respecte, actitud d'acollida, etc., podem utilitzar un seguit d'estratègies que afavoreixin una escolta activa.

- ◆ Reformular el que han dit els altres. Una manera de fer-ho és que quan un ha de parlar hagi de fer primer un breu resum del que ha dit el company o companya

anterior, encara que no tingui a veure amb el que es vol aportar al grup: "El Jordi ha dit que... però jo opino que...". "La Marta pregunta si... però jo voldria parlar d'allò que ha sortit abans sobre...". Aquesta proposta té l'aventatge de treballar habilitats com l'atenció, la memòria, el resum, la comprensió, distingir la idea central, reformular... És palesa la dificultat que moltes persones tenen per ocupar el cap amb dues activitats alhora. D'una banda cal mantenir l'atenció al que diu l'altre per poder-lo entendre i resumir. De l'altra, anar elaborant i clarificant el propi pensament per tal d'explicar amb coherència als altres allò que es vol dir.

- ◆ Introduir silencis per pensar el que s'ha sentit. "Pensem un moment sobre això" (es pot acompanyar la proposta amb un gest -mà a la barbata, dits al front...- que indiqui reflexió, recolliment). Es pot aprofitar, o no, per escriure alguna cosa.
- ◆ Alternativament una part del grup dialoga i l'altra només escolta, atén la dinàmica i el contingut de la discussió però sense implicar-se en ella. Afavoreix l'observació i l'escolta activa, sobre tot si després han de fer algun tipus d'aportació al grup, donar la seva visió, comentar allò que han observat o han après de la dinàmica establerta... La part del grup que observa pot ser mig grup, però també pot ser un grupet reduït o només una persona per torns.
- ◆ Repartir algun paper (en el sentit teatral, no de cel.lulosa) a determinades persones: "Tu avui procura fer una pregunta que ajudi a clarificar, tu demana raons quan algú opini sense fonamentar la seva intervenció. A la llarga, serveix per adquirir l'hàbit d' escoltar activament i amb la intenció no només d'entendre el que diu l'altre sinó d'ajudar-lo a anar més enllà, d'anar cap a unes converses més filosòfiques.

Altres aspectes del DC i el PI que s'han manifestat en el taller com recursos:

Al llarg de la posta en comú d'aquestes estratègies o recursos afloren nous aspectes del tema i comentaris basats en moltes observacions tretes d'una llarga pràctica de diàleg a les aules i denoten una notable perspicàcia i una gran sensibilitat en els participants en el taller. Tot seguit es recullen algunes de les perspectives aportades, malgrat que requeririen de molt més espai i temps per traspasar-les de manera adequada.

- ◆ Per algú dels presents el més important és crear un ambient adequat i motivador.
- ◆ És necessari que els nens tinguin també un espai per a la privacitat. No poden sentir-se presionats a explicar-ho tot.
- ◆ Què fer quan demanen als mestres la solució a les seves preguntes? Depèn de com contestem. No és el mateix donar-los les nostres respostes que ajudar-los a buscar les seves respostes: què vols dir amb això?, com podries fer per esbrinar-ho?, poden haver-hi diferents respostes?, quin criteri hauries d'utilitzar per valorar la resposta?

- ◆ S'ha de respectar el caràcter de cadascú: per exemple, les persones tímides no participen amb facilitat i no cal forçar-les. Però podem anar més enllà del "cadascú és com és" perquè no és clar que només puguem ser d'una manera: es pot canviar. Quedi clar, però, que l'objectiu de **Filosofia 3/18** no és fer persones més sociables i extrovertides, però es poden crear condicions perquè persones a les que costa parlar en públic puguin fer-ho més sovint. En la línia de la conferència d'en Josep Maria Terricabras, convé passar del "és que les coses són així" (que transllueix la idea que *han de ser* així i no podem fer-hi res) a "les coses poden ser també d'altres maneres". El verb clau és *poder* ser. No parlar, a part d'un tret de timidesa o de no tenir res a dir, depèn també de factors emotius i relacionals, des de com se sent una persona fins les manies i odis soterrats de determinats membres del grup.
- ◆ Els silencis del mestre per fer adonar-se al grup de la necessitat de tornar a l'ordre. L'ordre (aixecar la mà, torn d'intervencions, respecte i escolta...) convé que neixi del grup com a forma de superar el desordre. En aquest sentit les situacions de desordre poden provocar la necessitat de la construcció d'algun tipus d'organització i parlar sobre com respectar-la. Si no, pot ser que els alumnes visquin els aspectes organitzatius com una imposició dels mestres de l'"ordre per l'ordre".
- ◆ Pensar és en si mateix un acte social i comunicatiu, no un acte individual, perquè sempre pensem a partir d' experiències, coneixements i amb un llenguatge que no és només nostre.
- ◆ Cal fer atenció a les relacions de poder dins del grup, les afinitats i els enfrontaments. De vegades per desconeixement nostre, es plantegen discussions que no són una recerca intel·lectual sinó un reflexe de la correlació de forces. Els nens es posicionen en la discussió no en funció dels arguments sinó del seu paper en el grup.

Finalment vam acabar la sessió amb una avaluació figuroanalògica. A partir de sis quadres de finestres de Matisse que havíem penjat a les parets es va demanar que cadascú escollís el quadre o quadres que il·lustrassin les idees que havien sortit en el taller i que semblaven més rellevants, sorprenents, novedoses... Així es va convertir en una altra veritable sessió, per la riquesa de les aportacions dels participants al taller. Les connexions que es van establir ens van permetre concloure que els objectius havien estat assolits i que se'ns havien obert més finestres encara, per la qual cosa en comptes d'acabar semblava que tot just començàvem. Afortunadament, ja hi estem acostumats.